

فصل نهم

روابط اجتماعی (آیین مهرورزی)

- از لحظه ای که انسان خانه اش را ترک می کند و پا به کوچه و خیابان می نهد و ساعتی را در محل کار یا تحصیل می گذارد با ده ها و گاه با صدها نفر برخورد دارد. برخورد ما با بسیاری از افراد سطحی است، نظیر کسانی که در تاکسی با او همراهیم. از سویی برخوردمان با شماری از افراد نیز مانند کسانی که نخستین بار برای کاری به او مراجعه کرده ایم تا حدودی با درنگ و طی ساعاتی انجام می گیرد. در این تعامل با برخی از اشخاص نظیر دوستان و همکاران، دانشجویان، استادان و همه روزه به صورت طولانی و مستمر است. بنابراین تعامل و برخوردهای اجتماعی را می توان در سه بستر سطحی، میانه و گسترده ارزیابی کرد. حال جای این پرسش است که آیا بدون داشتن روحیات و رفتار سالم و داشتن اصول و قواعد ارتباط انسانی مطلوب می توان با دیگران در سه بستر پیش گفته تعاملی مقبول برقرار کرد؟
- بعضی از اشخاص از هنگام خروج از خانه با اولین برخورد با مردم در کوچه و خیابان یا در محل کار رفتاری پرخاشگرانه دارند و با کوچکترین رخدادی برمی آشوبند. اینان همیشه نالان و از هیچ چیز و هیچ کس اظهار رضایت ندارند.

- در برابر این دسته ، گروهی از مردم در برقراری ارتباط سالم ، صمیمانه و صادقانه با مردم بسیار موفق اند. چهره بشاش ، زبان نرم و مهربان و قلب لبریز از احترام و عشق به دیگران از نشانه های اینان است. آنان همان گونه که دیگران را دوست دارند، محبوب دیگران اند. اینان به تعبیر امام علی ع چنان که وقتی زنده اند همه مشتاق دیدار با آنها هستند و وقتی چشم از جهان فرو می بندند، چشم ها بر ایشان گریان است. بحار الانوار ج ۷۵ ص ۷۷

عوامل چندگانه رفتارهای اجتماعی

به راستی این رفتارهای چندگانه و متفاوت که بر سلامت روحی و جسمی خود ، دیگران و اجتماع تأثیر مستقیم دارد- از چه عوامل و زمینه هایی ناشی شده است؟

۱- روحیات اخلاقی و وراثتی

بخشی از عوامل را می توان در روحیات راسخ یا نیمه راسخ اشخاص جسته جو کرد که عوامل وراثتی، نوع تربیت خانوادگی و اجتماعی به ویژه در مراحل اولیه رشد و نمو در پیدایش و ماندگاری آن ها مآثر است. باری بی تردید برخی از افراد شخصیت وجودیشان با شادی سرشته شده و شماری سرشتشان بآ عبوس بودن و درون گرایی عجین شده است. برخی از آیات «قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ» بگو هر کس بر حسب ساختار [روانی و بدنی] خود عمل می کند اسراء / ۸۴ و روایات وجود چنین سرشتی را تأیید می کند، اما نکته بسیار اساسی آن است که این سرشت، تقویت ، تضعیف و حتی دگرگون می شود.

تجربه نیز اثبات کرده که انسان با خواست و اراده خود می تواند باعث رشد و یا پس رفت روحیات اخلاقی خود شود. در این باره گفتاری از امام علی ع گواه این مدعا است: « اگر حلیم نیستی ، خود را به حلم و بردباری بزنی؛ زیرا کم شده خود را شبیه قومی کند و از آنان به شمار نیاید» نهج البلاغه / حکمت ۲۰۷

۲- روحیات اخلاقی اکتسابی

بسیاری از رفتارهای اخلاقی و اجتماعی، برون دادهای روحیات اکتسابی درون ما است که ارتباطی با دیگران ندارد. برای مثال یکی از پایه های اصلی رفتار سالم اجتماعی ، احساس همدلی و یگانگی است که در آموزه های قرآن بر آن تأکید شده است. این که مؤمنان با یکدیگر برادرند با تعبیر «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» حجرات/ ۱۰ بر این اساس اگر می بینیم برخی از دوستانمان با شنیدن موفقیت ما صادقانه شاد می شوند با دیدن ناخوشنودی ما غمگین می شوند بدلیل داشتن روحیه یک جان انگاری است

۳- عدم آگاهی از اصول و قواعد رفتار اجتماعی

این نکته را نباید از نظر دوست داشت که بخشی از رفتارهای ناسالم اجتماعی و نبود روح مهرورزی در رفتار اجتماعی ناشی از ناآگاهی برخی از ما از اصول رفتار اجتماعی و حقوق برادری است. امروزه در علم روانشناسی و جامعه شناسی شاخه ای با عنوان ارتباطات اجتماعی پدید آمده که به دنبال آموزش راه هایی است برای تقویت ارتباط اجتماعی میان افراد و از سویی شناسایی آسیب های تعامل اجتماعی.

رفتارهای عادلانه و محسنانه

از مجموع آن چه در آیات و روایات درباره چگونگی و تنظیم روابط و رفتارهای اجتماعی آمده و از سویی دیگر به استناد آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» نحل/ ۹۰ می توان چنین نتیجه گرفت که رفتارهای اجتماعی در نگاه کلی به دو بخش رفتار عادلانه و رفتار محسنانه تقسیم می شود.

- عدل به معنای گذاشتن هر چیزی در جای بایسته خودش است. بر این اساس عدل در مفهوم اجتماعی اش همان رعایت حقوق دیگران و عدم تضییع این حقوق است. اما رفتار محسنانه ، رفتاری فراتر از رفتار عادلانه است که بر اساس آن شخص نه تنها حقوق دیگران را رعایت کرده ، از هر گونه تضییع حقوق اشخاص اجتناب می کند، بلکه وجودش سراسر خیر و نیکی شده و در کنار خیرخواهی و خیررسانی به هموعان و همکیشان ، از لغزش ها و بدی های آنان نیز می گذرد. اجتناب از رفتارهایی همچون غیبت و تهمت از نمونه های رفتار عادلانه ، و رفتارهایی مانند فرو خوردن خشم ، عفو و گذشت و نیکی به دیگران از مصادیق رفتار محسنانه است.

• رفتار های عادلانه و محسنانه

۱- صداقت و یکرنگی

یکی از بنیادی ترین رفتارهای مطلوب اجتماعی که جزو حقوق برادری شمرده می شود و خود پایه و بنیاد شماری از رفتارها به شمار می رود رعایت اصل صداقت و یکرنگی است. عناصر اصلی این قاعده بدین قرار است:

۱- در نشست و برخاست ها و تعامل های جمعی همواره صادق باشیم و هیچ گاه برای گریز از تنگناها دروغ نگوییم چنان که قرآن به مؤمنان این چنین درس صداقت می دهد «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا * وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ» نور / ۲۷ و ۲۸

۲- در ابراز محبت و علاقه به دیگران نیز باید صادق باشیم «وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ» بقره / ۱۴

3- بخشی از رفتارهای اجتماعی در عرصه قراردادهای داد و ستد های مالی رخ می دهد صداقت و درستی در این عرصه که پیوسته با منافع و مضار سر و کار دارد بسیار مهم بوده و از عوامل مؤثر در تحکیم و یا تضعیف روابط اجتماعی است. قرآن در این باره می فرماید: «وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ» انعام / ۱۵۲ «فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ» اعراف / ۸۵ پس پیمانه و ترازو را تمام نهد و اموال مردم را کم مدهید.

۲- خوش خلقی

قرآن به مناسبت های مختلف درباره ارزش حسن خلق سخن گفته است؛ نظیر این آیات:

«وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» بقره/۸۳ «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا» نساء/۸۶ و چون به شما درود گفته شد شما به [صورتی] بهتر از آن درود گوید یا همان را [در پاسخ] برگردانید که خدا همواره به هر چیزی حسابرس است یکی از مصادیق نیکی به دیگران «و همچنان که خدا به تو نیکی کرده نیکی کن» قصص/۷۷

و نیز نیکی به والدین که به کررات به آن توصیه شده است
«وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا» عنکبوت/۸ امام صادق ع در
پاسخ به این پرسش که حسن خلق چیست فرمود: «این که
نرمخو باشی ، گفتارت پاک و با برادرت با خوش رویی
برخورد کنی» میزان الحکمه ج ۱ ص ۸۰۰

نشانه های خوش خلقی

یک - گشاده رویی

نخستین نشانه خوش خلقی گشاده رویی است . پیامبر ص می
فرماید: از اخلاق پیامبران و صدقین این است که به هنگام
دیدار با رویی شاد و گشاده و به هنگام برخورد با یکدیگر
با مصافحه برخورد می کنند . سنن النبی ص ۶۲

دو- نرم خویی

قرآن کریم یکی از ویژگی های اخلاقی پیامبر اسلام را که باعث می شود مسلمانان پیرامون ایشان گرد آیند لینت و نرم خویی ایشان دانسته است: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ » آل عمران/ ۱۵۹

سه - ارتباط گرم و صمیمانه داشتن

از نشانه خوش خلقی آن است که شخص با دیگران بسیار گرم و صمیمانه برخورد کند و این مرحله فراتر از گشاده رویی و نرم خویی است.

۳- عفو و گذشت

رفتار اجتماعی چنان که اشاره شد اصول و ضوابطی دارد که رعایت آن ها امری ضروری است اما باید بپذیریم که گاه می لغزیم و مرتکب گناه می شویم وظیفه ما اعتراف به لغزش است و عذرخواهی و جلب رضایت اوست اما او که در حقش جفا کردیم شایسته است که عذر ما را بپذیرد و وقتی صداقت ما را دید از ما درگذرد .

نمونه این مورد رفتار برادران یوسف با آن حضرت و عذر خواهی آنان و عفو و گذشت حضرت یوسف ع «قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ» گفت آیا دانستید وقتی که نادان بودید با یوسف و برادرش چه کردید یوسف/۸۶ «قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» همان /۹۲ [یوسف] گفت امروز بر شما سرزنشی نیست خدا شما را می‌آمرزد و او مهربانترین مهربانان است . دعوت خداوند مبنی بر گذشت از لغزش های دیگران در برخی از آیات آمده است: «وَلْيَغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» نور/۲۲ باید عفو کنند و گذشت نمایند مگر دوست ندارید که خدا بر شما ببخشاید و خدا آمرزنده مهربان است

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى

پایان فصل نهم